

De la o „eliberare” la alta. Scriitorii basarabeni în primul an de putere sovietică (1940-1941): strategii de integrare și forme de încadrare

Petru NEGURĂ

Abstract

The dual aim of this article is, on the one hand, to identify Bessarabian writers' individual and group rationale to stay in the territory occupied by the Soviet authorities after 28 June 1940 and, on the other hand, to analyse the institutional mechanisms set up by the Soviet authorities (namely the Moldovan Writers Union (MWU) and AgitProp) to integrate these writers into the Soviet cultural system. The three groups of Bessarabian writers remaining in the annexed territory (the 'regionalists' from *Viața Basarabiei* journal, the writers of Jewish origin and the formerly 'underground' (pro-Communist) activists) intersected and overlapped, since the writers' interests were often multiple. At the same time, the strategies implemented by the Soviet authorities to enrol Bessarabian writers into the Soviet institutional structures followed a binary and apparently contradictory rationale, of inclusion (of candidates deemed suitable for the aspiring status) and exclusion (of those who did not correspond to the criteria of political probity). Moldovan writers coming from the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic (MASSR) (the 'Transnistrians') had a crucial role in the integration and enrolment of Bessarabian writers into the MWU as mediators with the Soviet authorities (having had a longer 'length of service' in Soviet political and cultural affairs), as well as in the role of cultural and ideological 'tutors'. In response to these enrolment strategies operated by the MWU, Bessarabian writers adopted a zealous and emulative behaviour in order to ensure their successful integration. This behaviour laid the basis for duplicitous and somewhat dysfunctional interactions between writers, which would reach a paroxysm in the post-war 'Zhdanovist' campaign.

La numai câteva zile după anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică și crearea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM), în iunie 1940, mai mulți scriitori basarabeni¹ – unii foarte cunoscuți în mediul lor de origine – se grăbesc să se pună în slujba noului regim cu un devotament surprinzător pentru acești autonomiști altădată înveterați². Transformarea lor se dovedește a fi ului-

¹ Prin scriitori „basarabeni” înțelegem scriitorii care, înainte de anexarea sovietică, proveneau din sau locuiau în provincia românească a Basarabiei, care devenise, din iunie 1940 pînă în iunie 1941 și după august 1944, teritoriul principal al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM).

² Mai mulți dintre scriitorii basarabeni care au colaborat cu noua putere sovietică după răsturnarea celei românești în iunie 1940, au îmbrățișat în anii 1930 un discurs regionalist, cerând

toare. Apare un contrast adeseori izbitor între caracterul melancolic și sumbru al operelor scrise de acești literați sub influența modei post-simboliste, destul de puternică încă la sfârșitul anilor '30, și imaginile debordând de forță și de optimism ale producțiilor poetice semnate de aceiași autori după 28 iunie 1940. Această „conversiune” pare totuși mai puțin paradoxală, dacă o repunem în contextul socio-politic al vremii. La acea dată, întrebarea care se pune pentru scriitorii basarabeni este de a rămâne (în Chișinăul ocupat de autoritățile sovietice) sau de a pleca (în refugiu, peste Prut). Marea majoritate a intelectualilor basarabeni au preferat să părăsească provincia natală în cele patru zile puse la dispoziție de autoritățile sovietice³. Cei care decid să rămână, în virtutea unui concurs complicat de împrejurări, sunt supuși unei puternice presiuni după instalarea în Basarabia a regimului sovietic, forțați să aleagă între colaborare și retragerea de pe scena publică.

Pe lângă constrângerea politică directă exercitată de forțele de ordine sovietice, scriitorii basarabeni rămași la Chișinău au fost siliți să accepte autoritatea simbolică a scriitorilor proveniți din RASSM, care s-au erijat în experți ai culturii socialiste⁴. Cu toate acestea, simpla exprimare a dorinței de a colabora cu puterea sovietică nu era suficientă pentru ca scriitorii basarabeni să fie integrați imediat și definitiv în sistem. Ei trebuiau să-și dovedească devotamentul necondiționat față de noul regim. Primul an de după exprimarea adevizului lor, în iulie 1940, se dovedește a fi prima etapă a unei lungi perioade de verificare, la care scriitorii vor continua a fi supuși ani de-a rândul. Unii sunt eliminați după primul an de slujire a puterii comuniste. Trei din cei cincisprezece scriitori de origine basarabească rămași la Chișinău sunt considerați indezirabili pentru noua ordine politică și deportați la trei zile după declanșarea conflictului armat între URSS și aliații româno-germani. Perioada războiului reprezintă și ea o etapă de verificare a scriitorilor basarabeni, dar nu toți sunt supuși aceluiași tratament. După mobilizare,

autorităților românești o autonomie culturală largă. A se vedea în acest sens Petru Negură, „Literatura română din Basarabia: între integrare națională și căutarea unei identități regionale”, în *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*, Chișinău, Cartier, 2014 (această carte este versiunea tradusă și reeditată a cărții *Ni héros, ni traîtres. Les écrivains moldaves face au pouvoir soviétique sous Staline*, Paris, L'Harmattan, 2009).

³ Cf. *infra*.

⁴ Prin „scriitorii transnistreni” înțelegem scriitorii proveniți din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), creată în stânga Nistrului în 1924 din rațiuni exclusiv politice, în speță iredentiste (față de Basarabia), cu capitala în orașul Balta, apoi în orașul Tiraspol. Din motivul vechimei lor de muncă în domeniul construcției „național-culturale” și a fidelității lor verificate în slujba puterii sovietice (au rezistat epurărilor din 1937-38), scriitorilor „transnistreni” li s-a atribuit o superioritate morală și instituțională față de confrății lor basarabeni. A se vedea mai jos și, pentru mai multe informații la acest subiect, Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători*, *op. cit.*, pp. 71-133.

unii sunt trimiși pe front ca simpli soldați și cei mai mulți dintre ei își găsesc aici sfârșitul. Alții se refugiază în Asia Centrală, pentru ca apoi să fie chemați la Moscova să lucreze la redacțiile evacuate aici, cea a ziarului *Moldova socialistă* și cea a postului de radio Chișinău, însuflețindu-i pe ostași și pe muncitorii moldoveni cu poezii, texte scurte în proză și reportaje mobilizatoare. Astfel, războiul devine pentru noii scriitori moldoveni o perioadă de formare, în care se pun bazele operei lor viitoare. Literatura moldovenească a epocii sovietice va rămâne profund marcată de tonul combativ, de imaginile mobilizatoare și de spiritul populist cultivat de scriitorii moldoveni în perioada „Marelui Război pentru Apărarea Patriei”⁵.

În acest articol, ne propunem să identificăm rațiunile individuale și de grup pentru care scriitorii basarabeni au decis să rămână în teritoriul ocupat de autoritățile sovietice după 28 iunie 1940. De asemenea, vom analiza mecanismele puse în aplicare de autoritățile sovietice, în speță de administrația Uniunii Scriitorilor Moldoveni și de responsabilii pentru cultură de la secția de agitație și propagandă a Comitetului Central al Partidului din RSSM, pentru a integra acești scriitori în sistemul cultural sovietic în scopul de a-i face aliați și suporteri activi în opera construcției socialismului în noua Republică Sovietică Socialistă Moldovenească.

Abordarea îmbrățișată până în acest moment de majoritatea studiilor consacrate literaturii și mediului literar din RSSM a fost fie una strict literară, rezervată în general operelor considerate de valoare (și care treceau cu vederea sau tratau expeditiv și cu ironie operele care nu ar prezenta o asemenea valoare)⁶, fie una preponderent politică, prin care scriitorii moldoveni erau prezentați exclusiv din perspectiva logicii represive a statului și a presupusei rezistențe a scriitorilor față de puterea sovietică⁷. La fel și în alte foste republici sovietice (mai

⁵ A se vedea cap. III, în special „Marele Război pentru Apărarea Patriei: armistițiul și încercare pentru scriitori” din Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători*, op., cit., pp. 157-172.

⁶ Emblematică în această privință este opera magistrală de istorie literară în Basarabia de Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, Arc, 1997. Studiile lui Alexandru Burlacu (în special *Critica în labirint*, Arc, Chișinău, 1997) se apleacă ceva mai temeinic asupra literaturii din epoca stalinistă, dar nu repun aceste opere în contextul social și politic în care au fost create.

⁷ A se vedea Alexandru Donos, *Scriitorii martiri*, Chișinău, Museum, 2000. Alte lucrări, deși uneori minuțios documentate, scot în evidență aspectul strict funcțional-instituțional al culturii și literaturii din epoca stalinistă. A se vedea: Vasile Tăriță, „Viata literară din R.S.S. Moldovenească în anii stalinismului târziu, 1948-1951”, în *Arhivele Totalitarismului (Totalitarianism Archives)*, issue 34, 2013, pages: 48-56; Valentina Ursu, *Politica culturală în RSS Moldovenească, 1944-1956*, Chișinău, Pontos, 2013. Руслан Шевченко, «Борьба с космополитизмом в Союзе Писателей Молдовы». Теоретична і дидактична філологія. Випуск 19, 2015, стр. 168-181. Intervalul 1940-41 este, totuși, practic trecut cu vederea în aceste studii.

ales cele „vestice” – Ucraina și țările baltice), cercetătorii locali au studiat relația scriitorilor (și a intelectualilor în general) în 1940-41 – și în epoca sovietică în ansamblu – exclusiv din perspectiva modelului antagonic „represiune / rezistență”⁸.

Cercetările care au depășit acest model maniheist de înțelegere nu au aprofundat aspectul social al relației dintre scriitori și putere. Foarte puține dintre ele s-au axat pe studiul scriitorilor (sau al intelectualilor de creație)⁹. Și mai puține lucrări au studiat cu atenție, pe de o parte, strategiile¹⁰ de autodefinire,

⁸ Majoritatea lucrărilor realizate de istorici locali, pe care le-am consultat la subiectul intelectualilor din țările și regiunile anexate de URSS în 1939/1940, sunt profund marcate de un model de analiză „totalitar”, potrivit căruia intelectualii ar fi fost „aserviți” de noua putere sovietică sau reprimăți cu cruzime. A se vedea în acest sens, în ceea ce privește situația intelectualilor din Ucraina de vest, în 1939-41: Semen Pidhainyi, *Ukrains'ka intelihentsiia na Solovkakh: spohady 1933-1941 rr.*, Ternopil': Dzhura, 1999, pp. 184-210; O.S. Rubl'ov, Iu.A. Cherchenko, *Stalinshchyna i dolia zakhidnoukrains'koi intelihentsii 20-50-ti roky XX st.*, Kyiv : Naukova dumka, 1994, vol. 3, pp. 19-41; U.O. Kurnosov, S.I. Bilokin, eds., *Narysy istorii ukrains'koi intelihentsii (persha polovyna XX st. (3 vol.))*, Kyiv : Instytut istorii Ukrainy AN Ukrainy, 1994.

⁹ A se vedea la acest subiect: David R. Marples, *Stalinism in Ukraine in the 1940s*, New York, N.Y.: St. Martin's Press, 1992, pp. 24-26; Toivo U. Raun, *Estonia and the Estonians*, Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, Stanford University, 1991, p. 155; Nelly Bekus, “Nationalism and socialism: “Phase D” in the Belarusian nation-building”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 38 (6) (2010), pp. 829-846; Vladimir I. Kuz'menko, “The Belarus' intelligentsia during the German-Fascist occupation (1941-44)”, *The Journal of Slavic Military Studies*, 15(1) (2002), pp. 123-144; Anu Mai Koll (ed.), *The Baltic Countries Under Occupation. Soviet and Nazi Rule 1939-1991*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Baltica Stockholmiensia, Stockholm University, 2003, pp. 121-139; Olaf Mertelsmann (ed.), *Central and Eastern European Media Under Dictatorial Rule and in the Early Cold War*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011; Sirje Olesk, “Writers' Collaboration with the Soviet Authorities, and the Dominant Literary Journal in the Estonian SSR in the 1940s and 1950s”, pp. 171-172; Andrej Skolkay, “When Innocent Words were Sharp Swords: The Intellectual and Literary Press in the Early Years of Communism in Slovakia”, pp. 183-196; Sirje Olesk, “On the Literary Life in the Soviet Estonia”, *Colloquia* 17(9) (2006), pp. 122-134; Yoshie Mitsuyoshi, “Public Representations of Women in Western Ukraine under Late Stalinism: Magazines, Literature, and Memoirs”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, Bd. 54, H. 1 (2006), pp. 20-36; Serhy Yekelchuk, “Diktat and Dialogue in Stalinist Culture: Staging Patriotic Historical Opera in Soviet Ukraine, 1936-1954”, *Slavic Review*, 59(3) (Autumn, 2000), pp. 597-624; Tiit Kreegipuu and Epp Lauk, “The 1940 Soviet Coup-d'État in the Estonian Communist Press: Constructing History to Reshape Collective Memory”, *Westminster Papers in Communication and Culture* (University of Westminster, London), Vol. 4(4) (2007), pp. 42-64; Vilius Ivanauskas, “‘Engineers of the Human Spirit’ During Late Socialism: The Lithuanian Union of Writers Between Soviet Duties and Local Interests”, *Europe-Asia Studies*, 66(4) (2014), pp. 645-665.

¹⁰ Termenul de strategie implică o poziționare a participanților unei interacțiuni într-o relație de putere. Îl folosim aici cu precauția teoretică și metodologică care se impune, implicând o anumită relație de putere – cert inegală – între scriitorii studiați și instanțele puterii sovietice. A se vedea o sinteză critică a termenului: David Knights and Glenn Morgan, “The Concept of Strategy in Sociology: A Note of Dissent”, *Sociology*, 24(3) (August 1990), pp. 475-483.

poziționare și integrare ale scriitorilor (intelectualilor) în raport cu instituțiile create și coordonate de puterea sovietică și, pe de altă parte, mecanismele de incluziune/ exclusiune, puse în aplicare de puterea sovietică față de acești scriitori (intelectuali), într-un context de instaurare a puterii sovietice în teritoriul recent anexat.

În acest studiu vom privilegia o abordare socio-istorică a mediului literar de la Chișinău între iunie 1940 și iunie 1941. Diverse opere de sociologie și istorie socială a literaturii ne-au servit în calitate de model de analiză, pe care l-am ajustat la contextul sociopolitic al obiectului specific al acestui studiu¹¹.

Una din ipotezele de bază ale acestui articol este că, anume în acest prim an de administrație sovietică (iunie 1940 – iunie 1941), au fost concepute și verificate modelele de interacțiune (de colaborare și negociere) dintre scriitorii (și intelectualii de creație) basarabeni și noua putere sovietică și, la un alt nivel de analiză, între scriitorii înșiși, grupuri și indivizi. Acest an, care a urmat anexării Basarabiei de către URSS în iunie 1940 și a precedat restaurării administrației românești în iunie 1941 în acest teritoriu, a marcat de asemenea un moment de cotitură pentru scriitorii (și intelectualii) basarabeni în funcție de parcursurile lor socio-biografice, a capitalurilor lor sociale și de relațiile și de deschiderea pe care aceștia le-au avut față de fiecare din aceste puteri.

Această analiză este realizată în baza sintezei unui șir de informații culese în documente de arhivă, a presei epocii (literară și de partid), a unor scrieri autobiografice și a interviurilor realizate cu unii scriitori.

¹¹ Cf. în principal: Pierre Bourdieu, „Le champ littéraire”, în *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr. 89, septembrie 1991; Pierre Bourdieu, *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris, Seuil, 1998. Mai multe studii de istorie socială a culturii (și a culturii populare) oferă un termen de comparație și, totodată, un model de analiză pentru acest studiu. Cf., între alte lucrări, Alain Viala, *La Naissance de l'écrivain. Sociologie de la littérature à l'âge classique*, Paris, Minuit, 1985; Gisèle Sapiro, *La Guerre des écrivains, 1940-1953*, Paris, Fayard, 1999; În ceea ce privește istoria literaturii în Québec (literatură mult timp subordonată Bisericii): Lise Gauvin și Jean-Marie Klinkenberg, *Trajectoires. Littérature et institutions au Québec et en Belgique francophone*, Montréal, 1993; Marie-Andrée Beaudet, *Langue et littérature au Québec. 1895-1914. L'impact de la situation linguistique sur la formation du champ littéraire*, Québec, L'Hexagone, 1996; Daniel Mativat, *Le métier d'écrivain au Québec (1840-1900). Pionniers, nègres ou épiciers littéraires?*, Montréal, Triptyque, 1996; Jacques Pelletier, *Le poids de l'histoire. Littérature, idéologies, société du Québec moderne*, Québec, Ed. Nuit blanche, 1995; Despre instituția literară în România comunistă, Cf. Lucia Dragomir, *L'Union des écrivains: une institution littéraire transnationale à l'Est*, Paris, Belin, 2007; Ioana Macrea-Toma, *Privilighenția. Instituții literare în comunismul românesc*, Cluj-Napoca, Cartea Cărții de Știință, 2009; Dan Lungu, *Construcția identității într-o societate totalitară. O cercetare sociologică asupra scriitorilor* (ediția a doua), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012; A se vedea și Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători*, op. cit. și Petru Negură, *Ni héros, ni traîtres*, op. cit.

Cadru istoric: schimbări de frontieră și exoduri ale populației civile

Între 1940 și 1944, în Basarabia au avut loc trei schimbări succesive ale regimurilor politice. Pe 28 iunie 1940, în urma Pactului Ribbentrop-Molotov, semnat de Germania nazistă și URSS pe 23 august 1939, URSS anexează Basarabia și nordul Bucovinei. Pe 22 iunie 1941, Armata română, în alianță cu trupele germane, recuperează teritoriul pierdut în 1940 și confiscă Transnistria până la Bug. În cele din urmă, la 23 august 1944, trupele sovietice reiau poziția în capitala Basarabiei și resping forțele aliate române și germane dincolo de Prut.

De fiecare dată, noua putere se proclamă eliberatoare și califică regimul anterior drept „ocupant” și „asupritor”. Conflictul cu regimul „ocupant” este prezentat ca un „război sfânt” sau „patriotic”¹². Între timp, localnicii – care nu sunt niciodată aceiași – îi întâmpină ca pe „eliberatori” și pe ruși în 1940 și 1944, și pe români în 1941. În 1940, la fel ca în 1941 și 1944, armata „eliberatoare” descoperă la fața locului și simpatizanți și oponenți. Primii se arată dispuși să colaboreze, pe când potențialii adversari evadează în dezordine.

Între cele două tipuri de atitudini, de primire entuziastă sau de respingere, cea mai mare parte – și mai puțin vizibilă – a societății basarabene s-au mărginit la o poziție prudentă, de așteptare în fața noilor autorități. Unii basarabeni nu așteptau nimic bun de la noua administrație, dar nici nu o regretau pe cea veche. Fără să fie neapărat adversari ai administrației românești, ei sperau că guvernul sovietic va înființa instituții noi, „mai corecte, mai umane”, după cum estima un martor¹³. Alții abia de ascundeau ostilitatea față de învingători, dar ei se simțeau atât de atașați de provincia lor natală (cu toate valorile netransportabile pe care aceasta o presupune) încât în cele din urmă au decis, cu greu, de a se conforma noii ordini impuse, conștienți că aceasta va pune în pericol avantajele de care se bucurau în vechiul regim. În sfârșit, unii reprezentanți ai minorităților slave și evreiești nu și-au ascuns bucuria la retragerea în dezordine a trupelor și a oficialilor români¹⁴. După multiplicarea manifestărilor antisemite în România

¹² Apelativul atribuit de ideologiei sovietici celui de al Doilea Război mondial este „Marele Război Patriotic” (sau, în traducere „moldovenească”, „Marele Război pentru Apărarea Patriei”). Pe de altă parte, războiul cu Uniunea Sovietică apare în mod sistematic în discursurile oficiale de propagandă din România drept „războiul sfânt [contra bolșevismului]”.

¹³ Cazul lui Alexandru Usatiuc-Bulgăr este exemplar în acest sens: străduindu-se să fie un bun cetățean, acesta a suferit la început de pe urma Siguranței române, apoi de persecuțiile forțelor de ordine sovietice. Alexandru Usatiuc-Bulgăr, *Cu gândul la o lume între două lumi*, vol. 1, Chișinău, Lyceum, 1999, p. 86.

¹⁴ Ioan Scurtu, Gheorge I. Ioniță, Ștefania Dinu, „Ocuparea Basarabiei de către Armata Roșie. Statutul Basarabiei în cadrul Uniunii Sovietice”, în Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, București, Semne, 1998, p. 215.

la sfârșitul anilor 1930, tolerate sau chiar încurajate de statul român, populația evreiască din Basarabia a perceput sosirea Armatei Roșii ca pe o promisiune de regăsire a securității și legitimității compromise „la români”¹⁵. Așa sau altfel, schimbarea radicală a autorităților provoacă întotdeauna dezamăgiri, în special în rândul populației celei mai active și mai integrate în vechiul sistem; totodată, aceasta poate crea așteptări, mai ales printre categoriile sociale cele mai puțin favorizate de regimul politic anterior.

Astfel, pe măsură ce Armata Roșie înainta pe teritoriul Basarabiei, iar Armata română se retrage în intervalul de patru zile rezervate acestui scop, un număr tot mai mare de funcționari, juriști, pedagogi, medici – care, conform unor estimări, se ridică la mai mult de 10.000¹⁶ – au fost evacuați în grabă în provinciile Vechiului Regat. Exodul intelectualității basarabene provoacă un deficit cronic de profesioniști românofoni în sistemul instituit de autoritățile sovietice după 1940 și, prin urmare, rusificarea elitei intelectuale și a clasei guvernante în RSSM¹⁷. Dar exodul nu este unilateral. Un grup numeros de basarabeni, inclusiv soldați demobilizați din Armata română, se întorc la baștină în cursul anului următor anexării acesteia¹⁸. Opțiunea acestor „refugiați”, la fel ca și cea a basarabenilor care nu au părăsit teritoriile ocupate, a fost adesea calificată de colegii și superiorii lor care aleseseră calea refugierii „în Țară”, drept trădare și

¹⁵ A se vedea, de exemplu, mărturiile culese de la doi oameni de litere de origine evreiască: Ihil Șraibman (2004/01/19) și Baca Deleanu (soția scriitorului Liviu Deleanu), 2003/12/28) la Chișinău.

¹⁶ Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, Universul, 1995, p. 319. Numărul total al românilor care au părăsit Basarabia după 28 iunie 1940 se ridică la 300.000, potrivit lui Ioan Scurtu *et al.*, „Ocupația Basarabiei de către Armata Roșie”, în Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, București, Semne, 1998, p. 222. Evacuarea intelectualilor este considerată cu atât mai importantă cu cât cei mai mulți dintre ei deveniseră, de voie sau de nevoie, membri ai Frontului Renașterii Naționale sau chiar ofițeri de rezervă ai Armatei române. Frontul Renașterii Naționale a fost creat la inițiativa regelui Carol al II-lea la 30 martie 1938 după introducerea dictaturii regale decretată pe 20 februarie 1938. Ion Pavelescu, „Acțiunea militară pentru eliberarea Basarabiei. Reinstaurarea Administrației Românești”, în Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei*, op. cit., p. 233. A se vedea de asemenea Nicolai Costenco, *Povestea vulturului*, Chișinău, Arc, 1998, p. 34.

¹⁷ Cf. Hélène Carrère D’Encausse, *L’Empire éclaté*, op. cit., pp. 75-76, Alain Blum, *Naître, vivre et mourir en URSS*, Paris, Payot & Rivages, 2004, p. 103 ; a se vedea, de asemenea, Iurii V. Arutiunian (ed.), *Opyt etnosotsiologicheskogo isledovaniia obraza zhizni (po materialam Moldavskoi SSR)*, Moscou, Nauka, 1980, pp. 177-179; Anton Moraru, *Istoria românilor*, op. cit., p. 391.

¹⁸ Între 1940 și 1941, numărul „repatriților” basarabeni (care se întorc în Basarabia) se ridică, potrivit diferitor surse, între 125.000 (Anton Moraru, *Istoria românilor*, ouv. cité, p. 319) și 165.000 (până la 9 octombrie 1940, după Ioan Scurtu *et al.*, „Ocupația Basarabiei de către Armata Roșie”, în Ioan Scurtu (ed.), *Istoria Basarabiei*, op. cit., p. 221.

raliere la „bolșevism”¹⁹. Acest fapt le va fi imputat, de altfel, de către jandarmerie și poliția politică odată cu reinstalarea administrației românești în iunie 1941²⁰. Totodată, basarabeni care au slujit mai mult sau mai puțin activ în sistemul public românesc, dar care după 28 iunie 1940 au rămas ori s-au întors în Basarabia, au fost tratați cu suspiciune de către reprezentanții puterii sovietice. Înainte de a fi supuși unui curs de reeducare ideologică, mulți intelectuali basarabeni au fost marginalizați, dacă nu condamnați de-a dreptul pentru angajamentul lor în regimul anterior. Nici măcar membrii Partidului Comunist Român, care au militat activ în anii 1930 pentru instaurarea „revoluției socialiste” în România și pentru alipirea Basarabiei la Uniunea Sovietică, nu au fost transferați la PCUS și, prin urmare, nu au fost recunoscuți drept comuniști cu drepturi depline²¹. Pentru a completa nevoia de personal administrativ, aproape 5.000 de comuniști ruși și ucraineni, au fost invitați, cu titlu permanent sau provizoriu, pentru a lucra în RSSM, în plus față de cei 4300 de membri ai PCUS local, din fosta RASSM²². Acestei „noi generații” de cadre de partid, promovată în urma epurărilor din 1937-1938, îi revine sarcina de a înfăptui sovietizarea Basarabiei, la fel ca în alte teritorii anexate în 1940²³.

Premisele angajării politice a scriitorilor basarabeni

La cinci zile după 28 iunie 1940, momentul intrării Armatei Roșii în capitala Basarabiei, scriitorii basarabeni care au ales să rămână în provincia ocupată, dovedindu-se astfel dispuși să coopereze cu puterea sovietică, participă la o întâlnire cu scriitorii fostei RASSM și cu câțiva oameni de litere ucraineni. Un corespondent al ziarului local al partidului remarcă, pe un ton ușor afectat: „pentru ei (scriitorii basarabeni) este probabil prima ocazie de a se reuni fără a ține seama de vreo deosebire de naționalitate”²⁴. Aprecierea nu este tocmai corectă, atâta vreme cât mai mulți scriitori basarabeni de origine etnică diferită făceau parte și până atunci din aceleași grupuri literare. Este totuși adevărat că unii scriitori

¹⁹ Ludmila Vnorovschi, *Amintirile unei basarabence (Povestea vieții mele)*, Chișinău, Cartdidact, 2003, pp. 92, 94.

²⁰ Alexandru Usatiuc-Bulgăr, *Cu gândul la o lume între două lumi*, vol. 1, Chișinău, Lyceum, 1999, p. 168.

²¹ Anton Moraru, *Istoria românilor...*, p. 320.

²² Anton Moraru, *idem*, p. 330.

²³ Această „nouă generație” de „cadre” ale Partidului au fost responsabili de sovietizarea țărilor baltice. Cf. Arvydas Anusauskas, « La composition et les méthodes secrètes des organes de sécurité soviétiques en Lituanie, 1940-1953 », *Cahiers du Monde russe*, avril-décembre 2001, n° 42/2-4, Paris, Ed. de l'E.H.E.S.S., p. 323.

²⁴ (Semnat: Corespondentul RATAU), „Întâlnirea dintre scriitorii sovietici și scriitorii de la Chișinău”, MS, 09/07/1940, p. 1.

basarabeni reuniți la 3 iulie 1940 la Chișinău nu se cunoșteau dinainte. Ei proveneau din medii literare diferite, care comunicau puțin, fie pentru că locuiau în orașe destul de îndepărtate (geografic, dar mai cu seamă din perspectiva deschiderii), precum Chișinăul și Bucureștiul, fie pentru că nu împărtășeau aceleași convingeri estetice sau ideologice, fie pentru că nu scriau în aceeași limbă (unii dintre ei își scriau operele în ebraică sau idiș).

De asemenea, motivele care i-au determinat să opteze pentru a rămâne (sau pentru a veni să se instaleze) în Basarabia după ocupația sovietică diferă în funcție de grupul de apartenență, sau poate chiar de la un caz la altul. Unii scriitori, și anume „regionaliștii” de la *Viața Basarabiei*, au ales să rămână în virtutea unei legături aparte cu provincia lor, pe care o cultivă de ani de zile²⁵. Scriitorii „alogeni” (în primul rând evreii) sunt dispuși să colaboreze cu regimul bolșevic, cu atât mai mult cu cât în România ei erau supuși la tot mai multe șicane și persecuții din partea (sau cu acordul) statului. În fine, pentru o altă categorie de scriitori basarabeni, aderarea la regimul sovietic apărea ca o încununare a întregii lor activități, desfășurate sub administrația românească, în cadrul unei formațiuni clandestine subordonate Internaționalei Comuniste. Firește, categoriile de scriitori menționate mai sus nu sunt strict delimitate. Spre exemplu, un scriitor basarabean de origine evreiască putea să cultive o anume înclinație spre o estetică de avangardă și, în același timp, să împărtășească concepții regionaliste și socialiste. Scriitorii care au decis să nu se refugieze în România odată cu alți confrăți nu au urmat toți aceeași logică, având, cel mai adesea, mai multe motive pentru decizia luată.

Regionaliștii

Cel mai numeros grup de scriitori basarabeni care se aliniază la chemarea partidului imediat după 28 iunie 1940 este format din foștii redactori ai principalei reviste literare basarabene din anii '30, *Viața Basarabiei*. Înrolarea lor sub stindardul Partidului Comunist presupune totuși un compromis dificil. Ei rămân în Basarabia ocupată nu atât pentru că salută instaurarea regimului sovietic, cât din

²⁵ Regionalismul cultural, profesat de tinerii scriitorii de la *Viața Basarabiei*, cade totodată sub incidența unui proces de schimb generațional. Dar conflictul dintre generații nu este decât unul de suprafață. Complet integrați din punct de vedere lingvistic și al gustului estetic cu toți ceilalți colegi de generație din România (amintim că Basarabia era provincie românească în interbelic), tinerii regionaliști basarabeni nu fac decât să schimbe accentul într-un proces inițiat de seniorii lor. Opunându-se procesului de „standardizare” a provinciei inițiat de la centru, ei pledează pentru o unificare spirituală care să pornească de la regiunea lor (potrivit formulării lui Vezi Bogdan Istru, în *Viața Basarabiei*, noiembrie-decembrie 1935, p. 92). Dar aceasta este, într-un fel, cea mai profundă, deși nemărturisită aspirație a unioniștilor din vechea generație. Despre regionalismul scriitorilor de la revista *Viața Basarabiei*, a se vedea Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători...*, pp. 36-48.

atașament față de regiunea lor (susținut de convingeri ideologice) și din dispreț față de administrația românească. Fostul lider al scriitorilor regionaliști, Nicolai Costenco, care în 1940 era redactor-șef la *Viața Basarabiei* și secretar al Societății Scriitorilor Basarabeni, este cel care dă tonul. Se pare că, la plecarea în refugiu a lui Pan. Halippa²⁶, el i-ar fi spus acestuia: „Eu nu pot să părăsesc Basarabia mea!”²⁷. Mai mulți scriitori din acest grup – Vasile Luțcan, Teodor Nencev, Bogdan Istru și George Meniuc – sunt foști colegi ai lui Nicolai Costenco din redacția revistei *Viața Basarabiei* și în același timp prietenii săi apropiați, asupra cărora el a exercitat o mare influență, din poziția sa de lider. Unii dintre ei împărtășesc vederi de orientare socialistă, dar nu destul de puternice pentru a fi determinat ralierea lor la regimul sovietic.

Astfel, pentru Petre Ștefănuță și Mihail Curicheru, alți doi foști colaboratori la *Viața Basarabiei*, disponibilitatea de a se angaja în slujba puterii sovietice pare determinată de motive arbitrare, dacă ne raportăm la evoluția lor anterioară. Compromisul pe care trebuie să-l facă este enorm, câtă vreme ei sunt cei mai moderați membri ai grupului regionalist, cu toate că, spre sfârșitul anilor '30, au semnat o serie de articole militante, care promovau politica națională a statului român de atunci. În fine, alocuțiunile lor dinainte de 1940 nu trădau nicio simpatie pentru ideologiile de stânga. Motivele personale erau singurele care puteau justifica aparenta inadvertență a deciziei lor de a colabora cu noua putere²⁸. Dar, odată integrați în sistem, ei fac față cu brio noilor exigențe. Sunt admiși în Uniunea Scriitorilor Moldoveni, își publică operele în revista *Octombrie* și lucrează în diverse instituții culturale și de învățământ ale RSSM.

În iunie 1941, angajarea majorității foștilor redactori de la *Viața Basarabiei* este suspectată de ipocrizie de către responsabilii Aghitprop și ai NKVD, presupunându-se că trecutul lor ar ascunde dovezi ale unei activități antisovietice.

²⁶ Pantelimon Halippa (numit în mod obișnuit Pan. Halippa) este o personalitate deosebit de influentă în domeniul culturii, dar și în sfera politicii basarabene în anii 1917-1944. El a fost co-președinte al Partidului Național-Țărănesc și Ministru în mai multe guverne între 1918 și 1934. A fost de asemenea președintele Universității Populare din Chișinău și directorul revistei *Viața Basarabiei*. Cf. Pantelimon Halippa, *Publicistică*, cu o introducere și o prezentare biografică a lui Pan. Halippa realizată de Iurie Colesnic, Chișinău, Museum, 2001; Pan. Halippa, „Povestea vieții mele”, prefațată de Colesnic, Iurie, „Un chip sculptat în piatra suferinței”, în *Patrimoniul*, revistă de istorie, Chișinău, 1991, nr. 1, pp. 4-40; Iurie Colesnic, „Pantelimon Halippa”, în *Basarabia necunoscută*, vol. 1, Chișinău, Museum, 1993, p. 66. A se vedea de asemenea Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători*, op. cit., pp. 53-60.

²⁷ Conform memoriilor sale, scrise între 1954 și 1956: Nicolai Costenco, „Evadarea”, *Basarabia*, Nr. 3-5, 1998, Chișinău, pp. 66-67.

²⁸ Fapt evocat și de Elena Vatamanu-Curicheru (fiica lui Mihail Curicheru), născută cu două zile înainte de venirea sovieticilor, pe 28 iunie 1940. Interviu cu Elena Vatamanu-Curicheru, iulie 2002.

Trei dintre scriitorii acestui grup – N. Costenco²⁹, M. Curicheru³⁰ și P. Ștefănuță³¹ – sunt arestați și deportați în zilele dinainte și de după declanșarea războiului dintre statele Axei și Uniunea Sovietică. Trei alți foști „regionaliști”, Alexandru Robot (Rotmann), V. Luțcan și T. Nencev, pleacă pe front. Singurul care supraviețuiește, refugiindu-se în România, este V. Luțcan. În fine, numai doi scriitori din grupul de la *Viața Basarabiei* (B. Istru și G. Meniuc) reușesc să ocolească vigența organelor de control (și a colegilor lor transnistreni), probabil pentru că sunt cei mai tineri și cei mai puțin implicați politic în perioada administrației românești. Cu toate acestea, ei vor fi acuzați mai târziu, în perioada zisă „jdanovistă”³², pentru activitatea desfășurată în cadrul celei mai importante reviste literare din Basarabia interbelică, considerată o dovadă în sine de „decadență” și de „naționalism”.

²⁹ Despre deportarea și detenția lui Nicolai Costenco, a se vedea Alexandru Donos, „Poet care a fost închis pe toată viața”, în Alexandru Donos, *Scriitori martiri*, Chișinău, Ed. Museum, 2000, pp. 17-23 (material elaborat în baza dosarului NKVD/MVD/KGB al scriitorului, consultat în Arhiva Serviciului de Informații și Securitate, Chișinău).

³⁰ Despre deportarea și detenția lui Mihail Curicheru, a se vedea Alexandru Donos, „Un talent nimic în floarea vârstei”, în Alexandru Donos, *Scriitori martiri*, op. cit., pp. 24-35; A se vedea, de asemenea, Igor Cașu, „Arhivele comunismului: Destinul tragic al scriitorului basarabean Mihail Curicheru, mort în gulag”, în (ziarul) *Adevărul* (Moldova), 29 noiembrie 2013 (materiale elaborate în baza dosarului NKVD/MVD/KGB al scriitorului, consultat în Arhiva Serviciului de Informație și Securitate, Chișinău).

³¹ Despre deportarea și detenția lui Petre Ștefănuță, a se vedea Alexandru Donos, „Ultimele pagini ale folcloristului Petre Ștefănuță”, în Alexandru Donos, *Scriitori martiri*, op. cit., pp. 36-46 (material elaborat în baza dosarului NKVD/MVD/KGB al scriitorului, consultat în Arhiva Serviciului de Informație și Securitate, Chișinău).

³² „Jdanovismul” (de la Andrei Jdanov, membrul Biroului Politic al Comitetului Central PCUS, responsabil pentru cultură) este o campanie de înregimentare a intelectualității creatoare, dar și de control asupra teritoriilor anexate în 1940 și recuperate în 1944. Cf. Nicolas Werth, *Histoire de l'Union soviétique de Lénine à Staline*, 1917-1953, Paris, PUF, 1995; Michel Aucouturier, *Le réalisme socialiste*, Paris, P.U.F., 1998. La fel ca și în alte republici sovietice, jdanovismul resuscitează în RSSM tensiunile subterane dintre grupurile opuse de scriitori, care au ca miză principală conducerea Uniunii Scriitorilor, iar ca scop secundar, legitimarea unor valori simbolice precum limba literară sau patrimoniul cultural. Cf. Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători*, pp. 179-215. Iată două documente exemplare în care Meniuc (și, implicit, Istru) este criticat pentru „naționalismul” său: „Declarație în atenția Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova, a secției de agitație și propagandă, a secretarului CC, tov. Țaranov S.V. din partea scriitorului Meniuc, G. N.”, AOSPRM, fond 51, inventar 3, dosar 248, f. 13; I. Canina, D. Tkaci, G. Zilberman, Raport cu privire la almanahul literar *Octombrie*, numerele 1-2, în atenția CC al PCM, din 04/09/1946, AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar 312, f. 169-172.

Evreii

Scriitorii de origine evreiască care rămân în Basarabia după ocupația din iunie 1940 sau se „repatriază” imediat nu constituie un grup compact³³, la fel ca scriitorii de la *Viața Basarabiei*. Provenind din medii diferite – avangardiști, socialiști sau scriitori de limbă idiș – mulți dintre ei nu devin conștienți de „iudaismul” lor decât atunci când le este aplicat ca un stigmat de autoritățile românești în a doua jumătate a anilor '30 sau, mai rău, în vremea pogromurilor declanșate în România după anexarea Basarabiei³⁴. Fiecare dintre scriitorii „evrei” are propriul parcurs și o poziție specifică în mediul literar românesc dinainte de iunie 1940. Cei mai mulți dintre ei nu se află în Basarabia la data instaurării regimului sovietic, iar unii nici măcar nu provin de aici, cum este cazul lui Liviu Deleanu (Lipa Cligman)³⁵, originar din Iași.

Înainte de 1940, mai mulți dintre acești scriitori simpatizau cu o ideologie de stânga, dar puțini erau adepți atât de înflăcărați ai comunismului încât să-și părăsească locul de trai și mediul de activitate în schimbul unei situații incerte. De altfel, scriitorii de origine evreiască reuniți la Chișinău după 28 iunie 1940 nu reprezintă nici pe departe majoritatea oamenilor de litere evrei din Basarabia și cu atât mai puțin din România acelei vremi³⁶. În schimb, în anii 1940-1941,

³³ Este vorba de Ihil Șraibman, Moise Altman, Rahmil Portnoi, Iacob Iachir, Iacob Sternberg, David Vetrov (Pihman), Liviu Deleanu (Lipa Cligman), la care l-am putea adăuga pe Alexandru Robot (Alter Rotmann) pe care l-am plasat în grupul de la *Viața Basarabiei*.

³⁴ A se vedea pogromul de la Iași, 27-29 iunie 1941: Adrian Cioflâncă, „Pogromul de la Iași”: <http://www.pogromuldelaiasi.ro/ce-s-a-intamplat-in-iunie-1941/> (adresă URL accesată în iunie 2014). A se vedea site-ul web <http://www.pogromuldelaiasi.ro/>, ce conține studii, documente și mărturii consistente și revelatoare despre ceea ce a fost calificat în uz drept „Pogromul de la Iași”. A se vedea de asemenea studiul în pregătire de Adrian Cioflâncă. Despre acest pogrom și operațiunea de deportare și lichidare a evreimii (holocaustul) din România (Basarabia, Bucovina și Transnistria), a se vedea Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România [Președinte Elie Wiesel; Editori: Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu], *Raport final*, Iași, Ed. Polirom, 2004. Despre Holocaust în Basarabia și Transnistria și despre participarea populației civile la masacre, cf. Diana Dumitru, Carter Johnson, „Constructing Interethnic Conflict and Cooperation: Why Some People Harmed and Others Helped Jews during the Romanian Holocaust”, *World Politics*, Vol. 63, no. 1 (January 2011), p.1-42; a se vedea de asemenea lucrarea Diane Dumitru în curs de apariție la Cambridge University Press.

³⁵ Născut la Iași în 1911, Liviu Deleanu a fost un poet destul de cunoscut în anumite medii literare de avangardă, de stânga, de la Iași și București. Pentru mai multe informații biografice, a se vedea: Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători*, pp. 223-229.

³⁶ După cum mărturisește Ihil Șraibman, scriitor basarabean de origine evreiască, provenit din mediul literar de limbă idiș de la București. Interviu cu Ihil Șraibman (19.01.2004). Despre scriitorii evrei în România interbelică, a se vedea: *Contribuția scriitorilor evrei la literatura română*, Caietele „Viața Românească”, Uniunea Scriitorilor din România, nr. 2, anul 2001. Despre scriitorii de origine evreiască din mișcarea românească de avangardă, la sfârșitul anilor

ei constituie jumătate din scriitorii noii RSSM (din circa 20 de scriitori). Republica Sovietică Socialistă Moldovenească îi atrage nu atât prin regimul pe care îl reprezintă (despre care majoritatea acestor scriitori au o imagine contradictorie, ținând cont de propaganda românească antisovietică), cât în măsura în care ea le poate oferi un refugiu care să-i ferească de tratamentele discriminatorii la care au fost supuși în ultima perioadă în România.

În Basarabia românească, nemulțumirile minorităților etnice au fost, totodată, exploatare de Comintern și serviciile secrete sovietice pentru a răspândi în provincie sămânța iredentismului³⁷. După 28 iunie 1940, resentimentul intelectualilor basarabeni de origine evreiască față de administrația românească continuă să fie folosit de ideologii sovietici pentru a construi o identitate moldovenească ruptă de apartenența românească. Astfel, intelectualii de origine evreiască se bucură de o poziție oarecum privilegiată sub regimul sovietic, în special în anii 1940-1945. Prezidiul USM din august 1940, format exclusiv din scriitori transnistreni și din basarabeni de origine evreiască, decide chiar formarea unei secții evreiești și editarea unei reviste literare în limba idiș³⁸, dar decizia rămâne literă moartă. Bunăvoința de care beneficiază acești scriitori din partea Partidului Comunist va dura destul de puțin. După încheierea războiului, alianța de conjunctură cu foștii reprezentanți ai minorității evreiești din Basarabia își pierde importanța strategică. Dimpotrivă, evreii sunt percepuți ca o amenințare tot mai mare pentru integritatea regimului sovietic, pe măsură ce se organizează într-o comunitate tot mai sudată și revendică un plus de legitimitate, ca victime ale nazismului și ale regimului antonescian³⁹. În a doua jumătate a anilor '40, originea evreiască devine un element identitar susceptibil de a discredita pe unii dintre

³⁰ și în anii '40, a se vedea Irina Livezeanu, „From Dada to Gaga”: The Peripatetic Romanian Avant-Garde Confronts Communism”, în Mihai Dinu Gheorghiu (coord.), *Littératures et pouvoir symbolique*, București, Ed. Paralela 45, 2005, pp. 239-253. Camelia Crăciun (ed.), *Lumea evreiască în literatura română*, Editura Universității, Ed. „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2013.

³⁷ A se vedea Charles King, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală* [titlul original: *The Moldovans. Russia, Romania, and the Politics of Culture*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000], Chișinău, Arc, 2002, p. 44. A se vedea, de asemenea, „8 iulie 1924, [Moscova], Extras din stenograma ședinței a treizeci și una a Congresului al V-lea Mondial al Internaționalei Comuniste, consacrate problemei naționale”, „8 iulie 1924, [Moscova], Extras din rezoluția Congresului al V-lea Mondial al Internaționalei Comuniste „Problemele naționale ale Europei Centrale și ale Balcanilor”, în Gheorghe Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului”*, Chișinău, Ed. Civitas, 2009, pp. 122-136.

³⁸ Mark Faverin, „Reuniunea scriitorilor din Basarabia”, *Basarabia sovietică*, 27 august 1940, p. 1.

³⁹ La fel cum s-a întâmplat și în centrul URSS: Laurent Rucker, *Staline, Israel și les Juifs*, Paris, Presses universitaires de France, 2001; a se vedea, de asemenea, Laurent Rucker, „La Jdanovschchina: une campagne antisemite?” și Laurent Rucker, „Pourquoi Staline liquida le Comité antifasciste juif?”, *Le Monde diplomatique*, decembrie 1995.

scriitorii basarabeni, diminuându-le șansele de reușită, mai cu seamă atunci când este asociată cu proveniența „românească”.

Pentru a-și ascunde originea evreiască, o serie de scriitori basarabeni și transnistreni adoptă pseudonime literare cu sonoritate „autohtonă” sau slavă, urmând o dublă tradiție – literară și bolșevică – a secretomaniei și a clandestinității. Într-o scrisoare adresată transnistreanului Leonid Cornfeld, cu puțin înainte de moarte, în noiembrie 1957, scriitorul „ilegalist” E. Bucov îi reamintește corespondentului său decizia de a-și lua un nume de împrumut:

Pe urmă, la Soroca (în 1944, la întoarcerea din refugiul în Moldova), m-ai întrebat: „Ce-ai spune dacă mi-aș retușa puțin numele literar?” Aveai, desigur, motive serioase pentru asta, motive de ordin patriotic. Așa că ți-am răspuns: „Nici marele Ulianov nu s-a sfiit să o facă...”⁴⁰

„Ilegaliștii”

În această categorie pot fi încadrați numai doi scriitori basarabeni: Emilian Bucov și, după începerea războiului, Andrei Lupan. Activitatea politică „ilegală” desfășurată sub administrație românească le conferă un bagaj de legitimitate care îi propulsează rapid în ierarhia Uniunii Scriitorilor și chiar în conducerea republicii. Spre deosebire de alți factori de succes ai momentului care își pierd repede valabilitatea, precum regionalismul sau originea evreiască, „ilegalismul” se transformă într-un capital în continuă creștere.

La o examinare mai atentă, o adevărată activitate „clandestină” în mediile literare din anii '30 este destul de rară. Acești scriitori au studiat în universități românești: E. Bucov la Facultatea de Litere a Universității din București, iar A. Lupan la Facultatea de Agronomie de la filiala din Chișinău a Universității din Iași, perioadă în care au publicat sub pseudonim poeme în unele ziare de stânga, iar Bucov a realizat o culegere de versuri cu tematică socială. În fine, ambii au intrat în organizații ale tineretului comunist, iar în 1936 A. Lupan s-a înscris în Partidul Comunist Român. În cadrul acestor organizații, viitorii scriitori au exercitat acea activitate clandestină de care vor face caz mai târziu, răspândind manifeste cu conținut revoluționar și organizând anumiți studenți în asociații care militau pentru dreptate socială și împotriva fascismului.

În ciuda tendinței generale a regimului sovietic de a-i marginaliza pe foștii militanți ai Partidului Comunist Român⁴¹, scriitorii „ilegaliști” câștigă repede încrederea conducătorilor RSSM și reușesc să o păstreze. În timpul războiului, ei

⁴⁰ Scrisoarea lui E. Bucov către L. Corneanu (Cornfeld) din 14 noiembrie 1957, Arhivele Uniunii Scriitorilor Moldoveni – Muzeul Național al Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu” (AUSM), Fondul „Manuscrise”, dosar 9436, f. 2.

⁴¹ Cf., între alte surse, Anton Moraru, *Istoria românilor...*, p. 320.

dau dovadă de o ireproșabilă loialitate față de guvernul sovietic. În 1945, ei dispun deja de o mare putere de influență asupra conducătorilor Partidului, în special în problemele de politică națională și culturală.

Forme de încadrare a scriitorilor basarabeni după 28 iunie 1940

Scriitorii basarabeni dau dovadă de o excepțională capacitate de adaptare. În numai câteva zile de la instaurarea regimului sovietic (fapt care, să amintim, a luat prin surprindere populația basarabeană), oamenii de litere locali încep să colaboreze activ la ziarul oficial al republicii moldovene și la revista Uniunii Scriitorilor Moldoveni în curs de restructurare. În ciuda eforturilor și a realizărilor remarcabile, activitatea acestor scriitori nu este lipsită de riscuri în noile condiții. Dispunând de o bogată experiență pe tărâmul culturii socialiste, scriitorii transnistreni (din fosta RASSM) primesc sarcina de a transmite basarabenilor noțiunile de bază ale doctrinei comuniste, de a-i iniția în principiile realismului socialist și de a-i avertiza asupra pericolelor neglijenței politice. În fiecare săptămână, se organizează reuniuni ale scriitorilor basarabeni cu cei sovietici, în prezența unui public de amatori, cu participarea obligatorie a cel puțin unui reprezentant al puterii. Aceste „serate literare” neobișnuite devin cadrul unui schimb de experiență în sens unic, de la tutori la cei tutelați. Novicii învață aici noul „limbaj politic”⁴² și își însușesc primele reguli de conduită în cadrul instituției care i-a acceptat, cu toate raporturile ierarhice pe care le implică. În fine, aceste reuniuni permit nou-veniților să pună în aplicare cunoștințele dobândite, iar celor mai bine „educați”, să se distingă în fața „maștrilor” lor și a guvernanților.

Reeducare și autoeducare

Prima lecție pe care basarabeni o învață de la „maștrii” lor constă în asumarea totalei lor ignoranțe în materie de cultură socialistă. O parte a nou-veniților încearcă să pozeze în scriitori „revoluționari”. Dar, această pretenție este imediat înăbușită de scriitorii mai experimentați, care, dimpotrivă, îi îndeamnă să-și „descarce sufletul” făcându-și autocritica, să condamne regimul burghez român pentru a scoate în evidență influența negativă pe care a exercitat-o asupra scrii-

⁴² După Nicolas Werth, învățarea „limbajului politic” este o sarcină la care erau supuși noii aderenți ai Partidului Comunist, în *Être communiste sous Staline*, op. cit., p. 153. Această expresie este parțial sinonimă cu cea de „speaking bolshevik” a lui Stephen Kotkin, care desemnează „learning the mores and rituals of the Soviet workplace, the rules of meetings, and the public language of newspapers”. Cf. Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, Oxford University Press, 2000, p. 81. Cf. Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain. The Stalinism as a Civilization*, Berkeley & Los Angeles, University of California Press, 1995, pp. 198.

torilor, în general, și a fiecăruia dintre ei, în special. Sistemul dialectic al criticii/autocriticii⁴³ se pune efectiv în mișcare din momentul în care nu mai este necesară intervenția „tutorilor” care să vegheze la buna sa funcționare. În acest sens, la una din primele reuniuni, Nicolai Costenco face imprudența să afirme că vocația scriitorului nu este aceea de a face politică, poate cel mult o politică culturală. El provoacă reacția critică imediată a unuia din scriitorii „ilegaliști”, Andrei Lupan: „Scriitorul nu poate fi apolitic – îi spune el. El nu trebuie să se închidă în camera sa de lucru, ci trebuie să meargă, cu inima deschisă în sânul poporului”⁴⁴. Fostul membru al PCR atinge aici o problemă esențială a deontologiei scriitorului sovietic. Subiectul este imediat preluat și dezvoltat de scriitorii ucraineni prezenți la reuniune. Astfel, scriitorii basarabeni sunt invitați să-și însușească funcția civică ce le revine: aceea de curea de transmisie între partid și popor, între noua putere și populația basarabeană.

Așa cum consemnează un articol din ziarul moldovenesc al partidului, după două luni și jumătate de instrucție, la 15 septembrie 1940, scriitorii basarabeni se lansează în „munca literar-culturală în mijlocul lucrătorilor Basarabiei”⁴⁵, asistați de „tutorii” lor transnistreni. Reuniți în sala de recepție a Tipografiei Nr. 1 din Chișinău, ei țin discursuri despre „soarta tristă” a scriitorilor basarabeni sub regimul burghez și despre misiunea acestora în patria sovietelor. Ei citesc poeme despre tineretul sovietic, despre eroii războiului din Spania și despre Stalin. Conform relatării unui corespondent, „ascultătorii [i-]au răsplătit pe scriitori cu aplauze prelungite”⁴⁶. Până în iunie 1941, scriitorii moldoveni (basarabeni și transnistreni) organizează peste 40 de serate literare în întreprinderile și în colhozurile republicii⁴⁷. Pe de altă parte, începând din noiembrie 1940, scriitorii moldoveni participă la campania electorală, alături de 36 000 de agitatori⁴⁸, îndemnându-i pe moldoveni să voteze cu „blocul comuniștilor și al independenților”⁴⁹. Pentru scriitorii basarabeni, este prima ocazie de a participa la o campanie de propagandă de masă. Ulterior, participarea la campaniile culturale, politice sau agricole devine o practică curentă a scriitorilor sovietici moldoveni.

Aceste manifestări „literar-culturale”, organizate cu regularitate pentru lucrătorii din orașele și satele moldovene, sunt hotărâtoare pentru formarea scriitorilor basarabeni. Ei au ocazia de a-și testa primele încercări de literatură „socialistă”

⁴³ Cf. John Arch Getty, „Samokritika Rituals in the Stalinist Central Committee”, art. cit.

⁴⁴ (Semnat: F.), „Acasă la scriitorii basarabeni”, *Basarabia sovietică*, 5 iulie 1940, p. 3.

⁴⁵ (Semnat: S. Br.), „Scriitorii în întreprinderi”, *Basarabia sovietică*, 18 septembrie 1940, p. 3.

⁴⁶ „Scriitorii în întreprinderi”, *idem*.

⁴⁷ Lev Barschi, „Literatura moldovenească după un an”, *MS*, 08/06/1941, p. 3.

⁴⁸ După Anton Moraru, *Istoria românilor*, op. cit., p. 333.

⁴⁹ (Anonim), „Reuniunea intelectualilor din orașul Chișinău”, *MS*, 29/11/1940, p. 1.

supunându-le atenției publicului-țintă. Pe de altă parte, seratele literare contribuie la educarea acestui public, în particular la familiarizarea lui cu un tip de cultură încă necunoscut. În fine, întâlnirile cu publicul de masă sunt o ocazie în plus pentru scriitorii de a aduna un nou material despre viața de zi cu zi a muncitorilor moldoveni – subiect principal și public-țintă al operei lor.

Integrarea

Integrarea noilor scriitori basarabeni în instituția literară a Republicii Moldovenești se face în mai multe etape. Mai întâi, ei sunt invitați să lucreze ca jurnaliști în redacțiile ziarelor oficiale, *Moldova socialistă* și replica sa provizorie, redactată cu caractere latine, *Basarabia sovietică*, și să colaboreze la revista Uniunii Scriitorilor Moldoveni, *Octombrie*. Ulterior, scriitorii basarabeni sunt angajați ca redactori și traducători la diverse instituții culturale: teatre, Filarmonică, Comitetul de Stat pentru Repertorii (Repertkom). Ei se implică alături de scriitorii transnistreni în diferite activități de interes public. Începând din primăvara anului 1941, mai mulți dintre ei semnează contracte cu Editura de Stat a RSSM pentru editarea unor volume de proză sau de poezie. Dar recunoașterea lor ca scriitori sovietici cu drepturi depline survine abia după un an de activitate pe „frontul” cultural și politic, odată cu admiterea oficială în Uniunea Scriitorilor Sovietici Moldoveni (USM).

Scriitorii basarabeni sunt admiși în USM pe rând, în grupuri mici. Promovarea primului grup are loc la sfârșitul lunii martie a anului 1941, iar ceilalți candidați sunt admiși treptat, din două în două săptămâni, până la începutul lunii iunie. Se pare că admiterea s-a făcut selectiv, după o listă prestabilită, în funcție de meritele postulanților sau cel puțin aceasta este impresia unor candidați⁵⁰. Pe bună dreptate, câtă vreme primul pe listă este Emilian Bucov, scriitor „ilegalist” care va deveni președinte al USM peste trei ani. Mai apoi, ordinea acceptării pare arbitrară. Astfel, Nicolai Costenco, numărul doi pe această presupusă listă (după cum se lauda mai târziu că a fost admis al doilea după Bucov⁵¹), este în realitate unul dintre cei mai defavorizați candidați și va fi deportat peste două săptămâni. În ciuda rivalităților de moment, admiterea în USM este văzută de scriitorii basarabeni ca o consacrare capitală. Statutul de membru al USM este cu atât mai prestigios cu cât el presupune acceptarea automată în Uniunea Scriitorilor Sovietici (cu sediul la Moscova), USM fiind o filială a acesteia.

⁵⁰ Această impresie se deduce din interviul pe care l-am realizat cu scriitorul Ihil Șraibman, care a fost primit în USM la sfârșitul lui mai 1941 și din scrierile autobiografice ale lui Nicolai Costenco. Interviul cu Ihil Șraibman (19/01/2004); Nicolai Costenco, *Povestea vulturului*, pp. 22, 218; Nicolai Costenco, *Scrisori din Gulag*, op. cit., pp. 9, 18. Aceste surse mi-au oferit multe amănunte prețioase despre admiterea candidaților în USM.

⁵¹ Nicolai Costenco, *Scrisori din Gulag*, op. cit., p. 18.

Reuniunea de admitere, organizată în prezența scriitorilor profesioniști și amatori, se desfășoară după un plan prestabilit. Un raportor – de regulă un scriitor sau un critic care nu face parte din grupul candidaților și nici din prezidiu – prezintă o analiză detaliată a operei candidatului. Mai mulți scriitori prezenți la reuniune se pronunță (aproape întotdeauna favorabil) asupra subiectului. Apoi, prezidiul reuniunii, format în exclusivitate din scriitori transnistreni, dă cuvântul candidatului pentru a-și prezenta autobiografia. Întrebările puse de membrii prezidiului, pe baza expunerii sale, sunt simple, chiar formale și nu urmăresc să îl pună în încurcătură. În fine, prezidiul supune la vot candidatura scriitorului și, după un acord unanim, anunță decizia, ce pare dinainte stabilită: admis.

Procedura de admitere se dovedește mai ușoară decât sperau scriitorii. Ei se așteptau ca procedura să impună o verificare și o selecție riguroasă, dar scena admiterii li se pare o simplă formalitate. Atingând atât de repede statutul mult dorit, ei tind să subestimeze probele la care au fost supuși în anul anterior acceptării și mai cu seamă încercările pe care le vor avea de înfruntat ulterior.

Emulația

Cele mai dificile încercări la care sunt supuși nou-veniții între iunie 1940 și iunie 1941 nu provin direct de la agenții puterii, ci tocmai de la scriitorii basarabeni, sub presiunea unui context în care zelul și emulația erau percepute drept un factor de integrare reușită⁵². Mânați de dorința de a se afirma în fața tutorilor lor transnistreni și a guvernanților, aceștia se folosesc de strategiile și de meritele de care dispun pentru a le intra în grații și, eventual, pentru a reduce șansele concurenților, de fapt ale colegilor lor.

Trebuie să reamintim că cele trei grupuri de scriitori basarabeni care se întâlneau la Chișinău la sfârșitul lunii iunie 1940 – „regionaliștii”, „evreii” și „ilegaliștii” – au fiecare la activ un capital social specific. Dacă grupul scriitorilor de la *Viața Basarabiei* este cel mai numeros și cel mai solidar, el nu este totuși cel mai puternic. Punctul său „forte”, regionalismul, facilitează convertirea prosovietică a partizanilor săi de altădată, dar nu reprezintă o ideologie atractivă pentru constructorii societății socialiste. Astfel, N. Costenco, liderul scriitorilor basarabeni din tânăra generație – recunoscut ca atare și în plan instituțional, de către autoritățile românești –, încearcă să-și reafirme vechile prerogative după 28 iunie 1940, impunându-și autoritatea asupra tovarășilor săi și chiar asupra scriitorilor transnistreni. Cu toate acestea, tentativa sa de a recâștiga puterea (cel puțin sim-

⁵² Acest comportament „proactiv” – și câtuși de puțin anomic – a fost observat de unii istorici sociali ai stalinismului, mai ales în contextul epurărilor. A se vedea, de exemplu, John Arch Getty, „Party and Purge in Smolensk: 1933-1937”, *Slavic Review*, Vol. 42, No. 1 (Spring, 1983), pp. 60-79 și Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism*, op. cit., pp. 194-217.

bolic) târăgănează. „Charisma” sa se dovedește perimată în noua conjunctură. „Curând, m-am convins că a lucra cu sovieticii nu e atât de simplu, când îți afișezi superioritatea și aristocrația burgheză”⁵³ – va declara el mai târziu, comentând ironic experiența sa de lider decăzut. Până și prietenii săi apropiați sfârșesc prin a se desolidariza de fostul lor tovarăș și conducător. Avantajul celorlalte două grupuri de scriitori basarabeni provine tocmai din faptul că nu sunt structurate în jurul unui „lider charismatic” și de aceea, pot adera mai ușor – în grup sau în mod individual – la o autoritate exterioară.

După căderea în dizgrație a „regionaliștilor”, miza scriitorilor basarabeni constă în a demonstra caracterul „revoluționar” al activității lor din vremea vechiului regim. „Ilegaliștii” se bucură de un avantaj net asupra altor aspiranți la postura de foști „opozanți”, dar legitimitatea lor este limitată față de prestigiul incontestabil al transnistrenilor.

Eliminarea

Strategiile de integrare aplicate de USM scriitorilor basarabeni (reeducarea, inserția și emulația) conduc uneori la un aparent eșec: excluderea. Aceasta poate fi o soluție aplicată în cazul scriitorilor „recalcitranți”, atunci când toate formele de integrare se dovedesc ineficiente. O asemenea situație este cea a lui Nicolai Costenco, care manifestă în mai multe rânduri un caracter recalcitrant față de „tutori” și față de guvernanți. Oricum, se poate pune întrebarea de ce să primești un scriitor în rândurile acestei prestigioase instituții literare a Uniunii Sovietice, pentru ca apoi să-l elimini, după câteva zile. O asemenea excludere pare a contrazice obiectivele afișate de Uniunea Scriitorilor.

În cadrul USM, se întâlnesc (și uneori se ciocnesc) două concepții cu privire la gestionarea chestiunilor literare: cea literară, care corespunde ocupației principale a instituției, și cea a statului. Conducerea Uniunii Scriitorilor urmărește în general integrarea scriitorilor, indiferent de grupul de apartenență, pentru a stimula o creație literară fecundă, în conformitate cu orientările sale estetice și ideologice. Pe de altă parte, organele de ordine veghează ca cetățenii (în acest caz scriitorii) să respecte legile și interesele statului, sub amenințarea excluderii⁵⁴. Pe 13 iunie 1941, cu o săptămână înainte de începerea războiului în URSS, cele două

⁵³ Nicolai Costenco, *Povestea vulturului*, p. 22.

⁵⁴ Această aparentă contradicție în „gestionarea cadrelor” provine, în interpretarea istoricului Terry Martin, din departajarea sarcinilor atribuite diferitelor instituții sovietice, pe de o parte cele ce reprezentau „latura suplă” (cultură, educație, medicină, servicii sociale etc.), de cealaltă parte, cele represive, responsabile de „latura dură” („hard-line”) a politicii bolșevice. Cf. Terry Martin, *Affirmative Action Empire*, op. cit., mai ales: pp 21-23; Terry Martin, „The Origins of Soviet Ethnic Cleansing”, *The Journal of Modern History*, Vol. 70, No. 4 (December 1998), pp. 813-861; Terry Martin, „Interpreting the New Archival Signals”, art. cit., p. 114.

concepții se confruntă din nou. În momentul în care USM primește din partea forțelor de ordine indicația de a-i demasca pe „dușmanii poporului” pe care instituția i-ar putea găzdui, ea declanșează un întreg mecanism de epurare (pus la punct în URSS în anii '30) cuprinzând ședințe de critică și autocritică, de delatare și autoapărare. N. Costenco, M. Curicheru și P. Ștefănuță sunt scriitorii cei mai expuși atacurilor colegilor lor, din cauza purtării lor recente și mai ales a activității lor din trecut. În plus, ei par a satisface cotele impuse de organele represive.

Odată cu declanșarea războiului apare posibilitatea de a aplica o formă indirectă de eliminare. Scriitorii inutili sau incomozi în raport cu interesele USM sau ale statului sunt mobilizați și trimiși pe front ca soldați, pe când ceilalți sunt în general scutiți sau, dacă nu, pleacă pe front înzestrați cu un grad superior, de ofițer. Este cazul mai multor scriitori transnistreni.

Noii lideri transnistreni

Scriitorii transnistreni care se stabilesc la Chișinău după 28 iunie 1940 sunt investiți cu rolul de tutori ai noilor lor colegi basarabeni, în virtutea „experienței” lor în domeniul realismului socialist și a presupusei lor loialități față de puterea sovietică și de Partidul Comunist⁵⁵. La fel ca și basarabeni, dar fără să fi beneficiat de libertatea de alege a acestora, transnistrenii au fost supuși unei selecții riguroase înainte de a veni la Chișinău. Scriitorii transnistreni care sosesc la Chișinău în 1940 sunt supraviețuitorii și întrucâtva beneficiarii „marii epurări” din 1937. În 1940, transnistrenii sunt la fel de puțini ca și basarabeni, nu mai mult de 15 persoane. La fel ca și scriitorii basarabeni, ei nu constituie un colectiv omogen, fiind divizați în două facțiuni, în linii mari în funcție de „grupa de vârstă”. Mai puțini numeroși, „cei vechi” – Ion Canna și Leonid Cornfeld – sunt incontestabil figurile de marcă ale literaturii transnistrene. „Vechimea” lor este, firește, relativă. I. Canna are 38 de ani, iar L. Cornfeld abia împlinise 31 de ani în 1940. În schimb, ei au reputația de a fi contribuit la fondarea Republicii Sovietice Moldovenești, iar în ceea ce-l privește pe I. Canna, de a fi participat la războiul civil. „Marea epurare” nu numai că i-a ocolit pe cei mai tineri⁵⁶ (cei „promovați”), ci chiar i-a favorizat, de vreme ce ei sunt cei care au preluat administrarea USM și a revistei *Octombrie* după „hemoragia de cadre”⁵⁷ din 1937-1938. Mai puțin dotați

⁵⁵ În acest sens, situația este similară și în alte republici recent încorporate Uniunii. Astfel, în Estonia, intelectualii locali (în general, cadrele locale), așa-numiții „revoluționari”, sunt dominați și îndrumați de de așa-ziii „emigranți”. Elena Zoubkova, «L’Affaire estonienne» dans le contexte de la soviétisation des pays baltes. 1949-1953», *Communisme*, No 70/71, Paris, L’Âge d’homme, 2002, pp. 187.

⁵⁶ Cei mai mulți dintre ei, precum Petrea Cruceniuc, s-au născut în preajma Revoluției ruse din 1917.

⁵⁷ Expresie utilizată în acest sens de Moshe Lewin, în *Le Siècle soviétique*, Paris, Fayard, 2003, p. 145.

din punctul de vedere al capitalului cultural decât „cei vechi” și decât scriitorii basarabeni, „promovații” se impun asupra celorlalți prin entuziasmul și energia pe care le-o insuflă „succesul” lor din epoca „marii epurări”. Există însă un element al carierei tinerilor „promovați” care îi aduce pe picior de egalitate cu „cei vechi” și cu „nou-veniții” basarabeni: cu toate că sunt favoriții Partidului, ei nu sunt comuniști. După persecuția colectivă prin care au trecut comuniștii în 1937, acești scriitori comsomoliști apar ca o echipă de rezervă din care partidul își va recruta viitorii membri. Într-adevăr, munca susținută și curajul pe care îl manifestă în timpul „Marelui Război pentru Apărarea Patriei” le vor aduce ca răsplată imediată carnetul de membru al Partidului Comunist.

„Tineri” sau „bătrâni”, scriitorii transnistreni se implică în transpunerea în viață a îndemnului partidului de a-i forma și de a-i îndruma pe „nou-veniții” basarabeni. În ciuda câtorva manifestări de răceală reținută cu care unii din cei „tutelați” îi întâmpină pe „tutorii” lor, colaborarea dintre transnistreni și basarabeni avansează în direcția corectă. Epurarea declanșată în iunie 1941 în cadrul Uniunii Scriitorilor și în întreaga republică împiedică bunul mers al acestei colaborări, reamintind transnistrenilor experiența destul de recentă a campaniilor de epurare în care s-au confruntat cu basarabeni, potențialii lor inamici.

Scriitorii basarabeni acceptă poziția de subordonare față de scriitorii transnistreni pe care le-o impune puterea sovietică. Ei pozează în „discipoli” exemplari și dezvoltă între ei o competiție contagioasă pentru a obține aprecierea confrăților lor mai puternici și a-și spori șansele de a fi recunoscuți ca scriitori sovietici cu drepturi depline. Ei își însușesc fără rezerve avatarurile noii „metode de creație”, renunțând la pretențiile avangardiste din perioada interbelică, prin care se delimitau de generația anterioară. În schimb, ei nu se pot resemna să renunțe la două elemente definitorii ale capitalului cultural moștenit de la vechiul regim: literatura română clasică și limba română literară, pe care le-au învățat încă din copilărie.

Admiterea scriitorilor basarabeni în USM, fapt ce confirmă încrederea tot mai mare pe care le-o acordă partidul, le conferă acestora un statut de egalitate formală cu scriitorii transnistreni. Poziția adoptată de ei în problema normei literare a limbii „moldovenești” se bucură de mai multă credibilitate în fața factorilor de decizie. Pe 8 iunie 1941, la câteva zile după admiterea ultimului candidat basarabean, guvernul Republicii Moldovenești adoptă o reformă lingvistică, care este rezultatul unui compromis și al unei negocieri între poziția scriitorilor basarabeni și principiile apărute de transnistreni și de conducătorii moldoveni înșiși, reformă care garantează o limbă „moldovenească” foarte apropiată ca formă de limba română literară⁵⁸. Cu toate acestea, reforma nu este decât o victorie provizorie repurtată

⁵⁸ (Anonim), „Noua ortografie a limbii moldovenești”, MS, 8 iunie 1941, p. 1.

de basarabeni. Dezbaterile se reiau curând, în timpul refugiului la Moscova. Până la sfârșitul anilor '50, acestea vor fi o miză permanentă în raporturile de forță dintre cele două facțiuni ale USM, cea basarabeană și cea transnistreană.

Pe 19 iunie 1941, cu trei zile înainte de declanșarea războiului, Ministerul Învățământului organizează în incinta sa o serată literară consacrată marelui „poet moldovean” Mihai Eminescu, cu participarea scriitorilor, a ministrului și a altor oficiali⁵⁹. Această serată trebuia să facă parte dintr-o serie de manifestări culturale anunțate pentru a-i face cunoscuți (și recunoscuți) pe scriitorii clasici ai literaturii moldovenești în rândul moldovenilor. Dar războiul a întrerupt această inițiativă, reprezentând, totodată, o premisă defavorabilă pentru continuarea sa după restabilirea păcii. Participarea României la război alături de Germania nazistă va fi folosită de adversarii „românizării” limbii și a patrimoniului literar moldoveanesc ca un argument pentru apărarea poziției lor autohtoniste și proslave asupra acestei chestiuni.

Concluzii

În acest articol, am încercat să analizăm modul în care s-a desfășurat integrarea scriitorilor basarabeni în instituțiile literare și culturale din Moldova sovietică, în speță Uniunea Scriitorilor din Moldova (USM), după anexarea Basarabiei, în iunie 1940, până în iunie 1941, atunci când acest teritoriu a fost recucerit de armata română, în alianță cu armata germană. Am urmărit două perspective și două logici diferite ale acestui proces. Pe de o parte, am reconstituit poziția scriitorilor basarabeni, în funcție de grupurile de apartenență, de capitalurile sociale și simbolice și de motivațiile acestora în raport cu puterea sovietică și cu instituțiile culturale coordonate de aceasta. Pe de altă parte, am încercat să reconstitui logica autorităților sovietice în acțiunile – uneori contradictorii – pe care le-a întreprins pentru a încadra (sau, uneori, a marginaliza) scriitorii basarabeni, proaspăt proveniți din mediul literar basarabean și românesc.

După 28 iunie 1940, cele trei grupuri care constituie facțiunea „basarabeană” a Uniunii Scriitorilor Moldoveni (și anume: „regionaliștii”, „evreii” și „ilegaliștii”) nu formează niște categorii fixe și definitive. Principala trăsătură care le definește este tipul de motivație care le îndeamnă pe fiecare să coopereze cu regimul de ocupație, în acest caz puterea sovietică, în funcție de propriul lor parcurs și „bagaj” cultural. Cele trei categorii se suprapun și se intersectează în măsura în care interesele lor sunt, adeseori, multiple. Dincolo de particularitățile acestor scriitori, mai multe caracteristici comune le-au determinat predispoziția de a căuta un compromis cu puterea sovietică și un *modus vivendi* cu scriitorii sovietici mol-

⁵⁹ (Anonim), „O lecție despre Mihai Eminescu”, MS, 28 iunie 1941, p. 1.

doveni („transnistreni”). În 1940, ei sunt cu toții tineri, sunt de origini etnice diverse și uneori incerte și împărtășesc un anumit tip de atitudine regionalistă în raport cu administrația românească, chiar dacă au motive diferite pentru aceasta. În fine, cei mai mulți dintre ei au convingeri populiste și/sau socialiste. Totodată, originea lor basarabeană și studiile făcute într-o instituție de învățământ românească reprezintă elemente care îi apropie în cadrul USM, deosebindu-i de scriitorii de origine transnistreană.

Strategiile puterii de a integra scriitorii basarabeni în structurile instituționale sovietice urmează o logică binară și aparent contradictorie, de *incluziune* (a candidaților considerați potriviți pentru statutul la care aspirau) și de *excluziune* (a celor care nu ar însuma criteriile de probitate politică avansate de autoritățile sovietice prin instituțiile sale de partid și de securitate). Unul din efectele psiho-sociale al acestor două poluri ale strategiei oficiale de încadrare este comportamentul zelos și emulația pe care le adoptă scriitorii pentru a-și asigura o integrare mai reușită. Acest comportament pune premisele unei interacțiuni duplicare și anomice între scriitori, care va atinge paroxismul în perioada postbelică în cadrul așa-numitei campanii „jdanoviste”⁶⁰.

Scriitorii moldoveni originari din RASSM („transnistrenii”) au avut un rol crucial în integrarea și încadrarea scriitorilor basarabeni în USM, în calitate de mediatori față de autoritățile sovietice (majoritatea erau membri de partid, aveau funcții administrative în diverse instituții culturale oficiale și aveau „vechime de muncă” în domeniul politic și cultural) și „tutori” culturali și ideologici. Totuși, ei erau mai puțin dotați în ceea ce privește cunoașterea limbii române literare (oficial numită „moldovenească”) și a patrimoniului literar „moldovenesc” (recunoscut deja drept românesc în România), ceea ce îi plasează în raport de inferioritate față de confrății lor basarabeni. Aceste diferențe culturale vor apleca după război raportul de forțe dintre aceștia și grupul de scriitori basarabeni în folosul celor din urmă, într-o luptă simbolică și instituțională din care „basarabeni” vor ieși învingători. Această victorie decisivă, dar niciodată definitivă, va înclina în anii 1950 politica lingvistică și culturală în RSS Moldovenească spre o „românizare latentă”⁶¹ a limbii literare și a patrimoniului literar. În acest mod, s-a revenit de fapt la compromisul fragil la care s-a ajuns în plan lingvistic și cultural în mai-iunie 1941 în mediul cultural și literar din RSSM, înainte de retragerea puterii sovietice din teritoriul Basarabiei și Transnistriei, în folosul autorităților române și germane.

⁶⁰ A se vedea mai multe despre mediul scriitorilor moldoveni în epoca „jdanovistă” în Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători...*, p. 179-214.

⁶¹ Potrivit formulării lui Charles King, în *The Moldovans...*, apreciere verificată cu sprijinul unui surplus de documente în Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători...*, capitolul 4, mai ales pp. 274-299.